

O. TOMASZ MARIA DĄBEK OSB

Wydział Teologiczny, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Biblijne podstawy nauczania Jana Pawła II podczas pielgrzymki na Ukrainę w dniach 23–27 czerwca 2001 r.

W końcu czerwca 2001 r. słowiański papież odwiedził słowiański kraj od niedawna niepodległy, od dawna związany z Polską, przez wieki stanowiący część wielkiej Rzeczypospolitej. Starszy, niepełnosprawny, odczuwający ciężar wieku, ale młody duchem, opierający swą naukę na tekstach dawnych, liczących dwa tysiące lat i więcej, a równocześnie zawsze aktualnych, świeżych, pozwalających spojrzeć w prawdzie na wszelkie problemy współczesnych ludzi – dumnych z osiągnięć wiedzy i techniki, a często niezdolnych do prostego spojrzenia na samych siebie i otaczający ich świat.

Jan Paweł II w swoich wypowiedziach wyrażał szacunek dla narodu, który przez wieki kształtował własną świadomość. Tworzył najpierw wielką Ruś Kijowską, potem zależną od Moskwy, Litwy, stanowiącą część Rzeczypospolitej Obojga Narodów, później imperium rosyjskiego i komunistycznego tworu, który chciał ogarnąć cały świat. Zwykły człowiek ukraiński, jak się dawniej mówiło w Polsce – Rusin, przez lata przeżywał lekceważenie ze strony panujących, warstw bardziej wykształconych, może boleśnie odczuwał dominację polskiej szlachty oraz inteligencji, musiał znosić rusyfikację w carskiej i komunistycznej Rosji.

Również prawosławna większość Ukraińców uważnie słuchała papieża, który przyszedł, by wszystkim nieść przesłanie zawsze aktualne językiem dostosowanym do współczesnego życia i wspólnoty, do której przemawia, przeżywającej własne problemy.

Zwrócimy uwagę na biblijne cytaty i aluzje, które zastosował Wielki Papież w swoich wystąpieniach¹.

W słowa powitalnych na kijowskim lotnisku w Boryspolu w sobotę 23 czerwca nawiązał do chrztu, który przyjął książę Włodzimirz wraz ze swym ludem w 988 r.: „kiedy to Chrystus został tu przyjęty jako «Droga, Prawda i Życie» (por. J 14,6)”². Te słowa z Ewangelii św. Jana, odpowiedź Jezusa na pytanie Tomasza o drogę, dokąd teraz Jezus idzie, można uważać za wspaniałą syntezę Jego posłannictwa, przygotowaną przez naukę Starego Testamentu. Każde z trzech określeń wiąże się z przymiotami i działaniem Jedyne-go Boga, są też do nich odniesienia w wielu tekstach Nowego Testamentu³.

Podczas spotkania z intelektualistami i przedstawicielami ukraińskich elit wieczorem 23 czerwca w Pałacu Mariańskim w Kijowie Jan Paweł II powiedział: „Przybywam do was jako pielgrzym pokoju powodowany wyłącznie pragnieniem dawania świadectwa o tym, że Chrystus jest «Drogą, Prawdą i Życiem» (por. J 14,6)”⁴. Przeszło tysiąc lat trwa ta sama posługa przekazywania słowa i łaski Jezusa Chrystusa.

Jan Paweł II dalej cytował słowa filozofa Hryhorija Skoworody, pokazując ich podobieństwo do fragmentu Pierwszego Listu św. Jana: „«Wszystko przemija, ale u kresu wszystkiego pozostaje miłość. Wszystko przemija, ale nie Bóg i miłość». Tylko człowiek do głębi przeniknięty duchem chrześcijańskim mógł mieć taką intuicję. W jego słowach słyhać echo Pierwszego Listu św. Jana: «Bóg jest miłością: kto trwa w miłości, trwa w Bogu, a Bóg trwa w nim» (4,16)”⁵. Natchniony tekst wyraźniej mówi o tym, na co wskazuje intuicja mądrych, wrażliwych ludzi. Poprzednie wersety przypominają, „że On sam nas umiłował i posłał Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy” (w. 10), „że Ojciec zesłał Syna jako Zbawiciela świata” (w. 14). Ofiara Syna z woli Ojca pokazuje nieskończoną miłość Boga do człowieka i jest wezwaniem do wzajemnej miłości⁶.

Papież odwoływał się do niezbywalnych wartości, przypominając: „W XX w. reżimy totalitarne zniszczyły całe pokolenia, ponieważ podważyły trzy filary każdej

¹ Podstawą są przemówienia opublikowane w polskim OsRomPol 22 (2001), nr 9 (236).

² Pkt 2, OsRomPol 22 (2001), nr 9 (236) s. 15.

³ Por. L. STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT IV), Poznań – Warszawa 1975, s. 312–313; S. MEDALA, *Ewangelia według świętego Jana, rozdziały 13–21. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, (NKB.NT IV,2.), Częstochowa 2010, s. 90n; R. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, cz. 3, (HTKNT IV.3), Freiburg – Basel – Wien 1976², s. 72–75; H. VAN DEN BUSSCHE, *Jean. Commentaire de l'Évangile spirituel*, Bruges 1967, s. 398–400; F.J. MOLONEY, *The Gospel of John*, (SPS 4), Collegeville, MN 1998, s. 394–395, 398; R.E. BROWN, *The Gospel according to John XIII–XXI. Introduction, Translation, and Notes*, (AB 29A), Garden City, NY 1970, s. 620–621, 628–631; B. KL'USKA, *Uczeń ikoną Chrystusa. Studium egzegetyczno-teologiczne Mowy pożegnalnej J 13,31–16,33*, *Studia Biblica Lublinensia III*, Lublin 2007, s. 166–174.

⁴ OsRomPol 22 (2001), nr 9 (236), s. 17.

⁵ *Tamże*.

⁶ R. SCHNACKENBURG, *Die Johannesbriefe*, (HTKNT XIII,3), Freiburg – Basel – Wien 1965¹, s. 230–231, 242–245; F. GRYGLEWICZ, *Listy Katolickie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT XI), Poznań 1959, s. 410–414.

prawdziwie ludzkiej cywilizacji: uznanie autorytetu Bożego, który jest źródłem nieodzownych w życiu zasad moralnych (por. Wj 20,1.18); poszanowanie godności osoby, stworzonej na obraz i podobieństwo Boga (por. Rdz 1,26-27); powinność sprawowania władzy w służbie każdego bez wyjątku członka społeczeństwa, poczynając od najsłabszych i najbardziej bezbronnych”⁷.

Najwyższa godność Chrystusa wzywa do poszanowania godności człowieka, do czego ma się przyczyniać działalność intelektualistów. Sposób okazywania szacunku dla innych określa Dekalog.

W homilii podczas Mszy św. na sportowym lotnisku „Czajka” w Kijowie wygłoszonej 24 VI – w uroczystość św. Jana Chrzciciela, Jan Paweł II komentował teksty liturgiczne o powołaniu już w łonie matki, odnoszące się najpierw do Sługi Pańskiego (Iz 49,1), zastosowane do św. Jana Chrzciciela. Werset psalmu responsoryjnego: „Z łona mej matki mnie wezwałeś” (Ps 139 – w polskim przekładzie: „utkałeś”) odniósł do każdego człowieka. Przypomnił, że „Bóg znał nas i umiłował, zanim jeszcze nasze oczy mogły podziwiać cuda stworzenia”⁸. Zwrócił uwagę na znaczenie imienia: „Żaden człowiek nie jest dla Boga anonimowy!” Przytoczył słowa ojca Jana Chrzciciela, Zachariasza: „Jan będzie mu na imię” (Łk 1,63), podał znaczenie tego imienia: „Bóg jest przychylny” – Janowi i każdemu człowiekowi, całej ludzkości.

Przypomnił chrzest Rusi i wezwał do naśladowania Jana jako odwiecznego wzoru wierności Bogu i Jego prawu. Powiedział o Janie: „Aby wsłuchać się uważnie w słowa jedyne Pana swego życia, idzie w ślady wielkiego proroka Eliasza, zostawia wszystko i udaje się na pustynię, skąd wzywa do przygotowywania dróg Panu (por. Mt 3,3 i par.)”. Przypomnił jego pokorę, cytując słowa: „Ja nie jestem tym, za kogo mnie uważacie. Po mnie przyjdzie Ten, któremu nie jestem godny rozwiązać sandałów na nogach” (Dz 13,25 – cytat nie z Ewangelii, lecz z mowy św. Pawła w Antiochii Pizydyjskiej).

Wezwał wiernych przez kolejny cytat z Drugiej pieśni o Słudze Pańskim, do której było nawiązanie na początku homilii: „Bądźcie wszyscy razem i każdy z osobna «światłością narodów» (por. Iz 49,6)!” Przypomnił o bezcennej łasce, „jaką jest przynależność do społeczności uczniów Chrystusa” (por. J 3,29 – z fragmentu, w którym jest mowa o Janie Chrzcicielu). Przykład wielkiego Poprzednika Chrystusa pokazuje, jak być Mu wiernym i świadczyć o Nim na swojej ziemi przez swój trud, pobudzając innych do wiary⁹.

Podczas rozważania przed modlitwą „Anioł Pański” w Kijowie 24 czerwca Jan Paweł II przypomniał wezwanie do jedności *Ut omnes unum sint* (J 17,21); ta

⁷ Nr 5, OsRomPol 22 (2001), nr 9 (236), s. 18.

⁸ *Tamże*, s. 19.

⁹ *Tamże*, s. 19–20.

prośba powtarza się w Modlitwie Arcykapłańskiej Jezusa¹⁰. Do Polaków powiedział: „Opiece Bożej (por. Mt 11,11) polecam wszystkich mieszkańców tego miasta i całej Ukrainy, aby skarb wiary, który przechowali przez wieki – często za cenę wyrzeczeń i ofiar, aż do przelania krwi – przekazali nienaruszony i wzbogacony pokoleniom nowego tysiąclecia”. W ostatnich sformułowaniach można widzieć analogię do 1 Tes 5,23: „Sam zaś Bóg pokoju niech uświęca was całych, aby nietknięty (nienaruszony) duch wasz, dusza i ciało bez zarzutu zachowały się na przyjście Pana naszego Jezusa Chrystusa”.

Podczas spotkania z biskupami katolickimi Ukrainy Ojciec Święty rozważał wezwanie do jedności: „Jednym sercem głosicie Ewangelię Chrystusa, przewyżając wszelkie pokusy podziałów i sporów. Jedyne «współzawodnictwo» między wami, drodzy bracia w biskupstwie, niech polega na prześcigananiu się we wzajemnym szacunku (por. Rz 12,10) i w dążeniu do świętości”¹¹.

Podczas spotkania z przedstawicielami Wszzechukraińskiej Rady Kościołów i Organizacji Religijnych w Filharmonii Kijowskiej wieczorem 24 czerwca Jan Paweł II zwracał uwagę na dążenie do jedności, przypominając, podobnie jak w południe przed modlitwą „Anioł Pański”, Modlitwę Arcykapłańską Chrystusa: „Niech rychło nadejdzie dzień odnowienia komunii wszystkich uczniów Chrystusa, o którą On tak żarliwie modlił się przed swoim powrotem do Ojca (por. J 17,20-21)”¹².

Słowa z tej modlitwy powtarzał następnego dnia w homilii podczas Eucharystii sprawowanej w obrządku ukraińsko-bizantyjskim na lotnisku „Czajka” w Kijowie, którą rozpoczął: „Jak Ty, Ojcze, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno, by świat uwierzył, że Ty Mnie posłałeś (J 17,21)”. Pierwsze słowa drugiego punktu to: *Ut unum sint!* – Aby wszyscy stanowili jedno! (J 17,21). Wieczernik jest miejscem jedności, która rodzi się z miłości. Jest miejscem misji, «aby świat uwierzył» (tamże). Nie istnieje prawdziwa ewangelizacja bez pełnej braterskiej komunii”¹³.

Mówił o powołaniu i władzy Apostołów: „Jak Ojciec Mnie posłał, tak i Ja was posyłam” (J 20,21); „Weźmijcie Ducha Świętego! Którym odpuscicie grzechy, są im

¹⁰ Por. L. STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, s. 346–347; S. MĘDAŁA, *Ewangelia według św. Jana*, s. 162; R.E. BROWN, *The Gospel of John*, s. 769–770; R. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, s. 216–218; H. VAN DEN BUSSCHE, *The Gospel of John*, s. 258–260; F.J. MOLONEY, *The Gospel of John*, s. 473–474; H. GRYGLEWICZ, *Modlitwa arcykapłańska*, w: F. GRYGLEWICZ (red.), *Egzegeza Ewangelii św. Jana. Kluczowe teksty i tematy teologiczne*, Lublin 1992², s. 113–146, zwłaszcza 133–134.

¹¹ OsRomPol, s. 22. Por. K. ROMANIUK, *List do Rzymian. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PSNT VI.1), Poznań – Warszawa 1978, s. 244–245; H. SCHLIER, *Der Römerbrief*, (HTKNT VI), Freiburg – Basel – Wien 1977, s. 375–376; J. HARASIM, *Szacunek jako najistotniejszy element miłości bliźniego w listach św. Pawła*, w: J.P. STĘPIEŃ, J. FRANKOWSKI, B. WIDLA (red.), *Warszawskie Studia Biblijne. J.M. Rektorowi ATK ks. prof. Janowi Stępniewi na czterdziestolecie jego pacy naukowej*, Warszawa 1976, s. 319–342 oraz moją pracę: „Przygarniajcie siebie nawzajem” (Rz 15,7). *Szacunek dla każdego człowieka i wzajemna tolerancja w świetle Biblii*, Biblijne Wezwania do Rozwijania Kultury 2, Kraków 2008, zwłaszcza s. 177.

¹² OsRomPol, s. 24.

¹³ Tamże, s. 25.

odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im zatrzymane” (J 20,22-23)¹⁴. Przypomnił Zesłanie Ducha Świętego w Dniu Pięćdziesiątnicy i towarzyszące mu zjawiska: „szum, jakby uderzenie gwałtownego wichru, (...) nappełnił cały dom, w którym przebywali. Ukazały się im też jakby języki ognia (...) i na każdym z nich spoczął jeden” (Dz 2,3)... „każdy słyszał, jak (...) przemawiali w jego własnym języku” (Dz 2,6)¹⁵.

Punkt 3. homilii rozpoczyna się wcześniej zacytowanymi słowami „Aby wszyscy stanowili jedno”. W tej części homilii Jan Paweł II wzywając do jedności, cytuje List do Efezjan: „Jedno jest Ciało i jeden Duch, bo też zostaliście wezwani do jednej nadziei, jaką daje wasze powołanie” (Ef 4,4); „Zachęcam was (...) ja, więzień w Panu, abyście postępowali w sposób godny powołania, do jakiego zostaliście wezwani, z całą pokorą i cichością, z cierpliwością, znosząc siebie nawzajem w miłości. Usiłujcie zachować jedność Ducha dzięki więzi, jaką jest pokój” (Ef 4,1-3). Pokazuje nadprzyrodzone podstawy i motywy jedności oraz konkretne środki do jej budowania i umacniania¹⁶.

W kolejnym punkcie Wielki Papież powiedział: „Kościół potrzebuje wracać tam, gdzie po zmartwychwstaniu Chrystusa apostołowie zostali nappełnieni Duchem Świętym i otrzymali dar języków, aby mogli głosić wielkie dzieła Boże wśród ludów i narodów świata (por. Dz 2,11)”.

Przedostatni akapit rozpoczyna się łacińskim wcześniej przytoczonym cytatem: *Ut unum sint!*¹⁷.

Homilia wygłoszona na Mszy św. celebrowanej 26 czerwca na hipodromie we Lwowie, podczas której Jan Paweł II dokonał beatyfikacji abpa Józefa Bilczewskiego i ks. Zygmunta Gorazdowskiego, zaczyna się cytatem: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2,5). Ojciec Święty przypomniał treść odczytanego fragmentu Ewangelii, poprzedzającą cytowane na początku słowa Maryi, odpowiedź Jezusa na Jej wcześniejsze słowa o braku wina: „Czyż to moja lub Twoja sprawa, Niewiasto? Czyż jeszcze nie nadeszła godzina moja?” (J 2,4) i reakcję Maryi: „Te słowa nie onieśmieliły Matki, która powie do sług: «Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie»”. Polecenie Maryi to zastosowanie tego, co Ona sama o sobie wyraziła

¹⁴ Por. L. STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, s. 391–392; S. MEDALA, *Ewangelia według św. Jana*, s. 302–312; R.E. BROWN, *The Gospel of John*, s. 1033–1045; R. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, s. 380–390; H. VAN DEN BUSSCHE, *The Gospel of John*, s. 550–552; F.J. MOLONEY, *The Gospel of John*, s. 530–536.

¹⁵ Por. E. DĄBROWSKI, *Dzieje Apostolskie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT V), Poznań 1961, s. 235–242; L.T. JOHNSON, *The Acts of the Apostles*, (SPS 5), Collegeville, MN 1992, s. 42–47; G. SCHNEIDER, *Die Apostelgeschichte*, cz. 1, (HTKNT V,1), Freiburg – Basel – Wien 1980, s. 249–252.

¹⁶ OsRomPol, s. 26. Por. A. JANKOWSKI, *Listy więzienne świętego Pawła. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, (PŚNT VIII), Poznań 1962, s. 438–441; J. GNILKA, *Der Epheserbrief*, (HTKNT X,2), Freiburg – Basel – Wien 1977², s. 195–201; M. BARTH, *Ephesians 4–6. Translation and Commentary on Chapters 4–6*, (AB) 34A, Garden City, NY 1974, s. 426–429.

¹⁷ OsRomPol, s. 26.

podczas zwiastowania: „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według słowa twego” (Łk 1,38). Wypelnianie słów Jezusa prowadzi do prawdziwego dobra. Papież stwierdził dalej, że święci pasterze, beatyfikowani teraz, nieustannie odpowiadali swoim życiem i posługą pasterską na słowa Maryi¹⁸ (jeszcze raz przytoczone w homilii pod koniec p. 1)¹⁹.

Podczas spotkania z młodzieżą przed greckokatolicką świątynią Narodzenia Matki Bożej we Lwowie 26 czerwca po południu Jan Paweł II rozpoczął swoją wypowiedź cytatem z Ewangelii św. Jana: „Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego” (J 6,68). Wyjaśnił, że wyrażają one reakcję apostołów wypowiedzianą słowami Piotra, gdy Chrystus „Objawił się rzeszom jako chleb, który zstąpił z nieba, aby dać ludziom życie (por. J 6,58)”, a wielu Jego uczniów odeszło, ponieważ słowa o chlebie życia wydawały im się zbyt trudne. Wtedy Chrystus zapytał: „Czy i wy chcecie odejść?”. Po tym wyjaśnieniu Papież jeszcze raz przytoczył odpowiedź Piotra²⁰.

Jan Paweł II zestawił ten dialog z dialogiem pod Cezareą Filipową, przekazanym w Ewangelii św. Mateusza: „Raz jeszcze na początku trzeciego tysiąclecia: Chrystus pyta was «A wy za kogo Mnie uważacie?» (Mt 16,15). Moi drodzy, Papież przybywając do was, chce was zachęcić, byście odpowiedzieli: «Ty jesteś Mesjasz, Syn Boga żywego» (Mt 16,16)²¹; «Ty masz słowa życia wiecznego» (J 6,68)”. Wiara uczniów jest wezwaniem i przykładem dla współczesnego człowieka.

W punkcie 4. swej wypowiedzi Wielki Papież przypomniał dialog Jezusa z bogatym młodzieńcem: „Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?” (Mt 19,16); „Jeśli chcesz osiągnąć życie wieczne, zachowuj przykazania” (Mt 19,17); „Jezus nie przyszedł, aby znieść pierwsze Przymierze, ale by je wypełnić”²². Przykazania Boże wskazują właściwą drogę życia, są „podstawowym prawem

¹⁸ Tamże, s. 26–27. Na temat wesela w Kanie i dialogu Maryi z Synem por. L. STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, s. 145–147; S. MĘDALA, *Ewangelia według świętego Jana, rozdziały 1–12. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, (NKB.NT IV,1), Częstochowa 2010, s. 354–358; R.E. BROWN, *The Gospel according to John I–XII. Introduction, Translation, and Notes*, (AB 29), Garden City, NY 1966, s. 98–109; R. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, cz.1, (HTKNT IV.1), Freiburg – Basel – Wien 1979^a, s. 332–336; H. VAN DEN BUSSCHE, *The Gospel of John*, s. 140–150; F.J. MOLONEY, *The Gospel of John*, s. 66–72 oraz mój artykuł: *Bóg Ojciec i Maryja wobec Jezusa według J 2,5 i Mt 17,5*, „Salvatoris Mater” 1 (1999), nr 2, s. 167–178.

¹⁹ OsRomPol, s. 27.

²⁰ OsRomPol, s. 30–31. Na temat tego dialogu por. L. STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, s. 220–223; S. MĘDALA, *Ewangelia według świętego Jana, rozdziały 1–12*, s. 604, 618–620; R.E. BROWN, *The Gospel of John*, s. 296–303; R. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, cz. 2, (HTKNT IV.2), Freiburg – Basel – Wien 1977^a, s. 103–114; H. VAN DEN BUSSCHE, *The Gospel of John*, s. 275–281; F.J. MOLONEY, *The Gospel of John*, s. 227–232.

²¹ Por. J. HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT III–1), Poznań – Warszawa 1979, s. 246–248; A. PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 14–28. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, (NKB.NT I,2), s. 124–125; D.J. HARRINGTON, *The Gospel of Matthew*, (SPS 1), Collegeville, MN 1991, s. 247–251; J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, t. II, (HTKNT I,2), Freiburg – Basel – Wien 1988, s. 59–60.

²² Por. J. HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT III–1), Poznań – Warszawa 1979 s. 274–275; A. PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza*,

ludzkości, zapisanym w sumieniu każdego człowieka. Są pierwszym krokiem ku wolności i życiu wiecznemu, ponieważ zachowując je, człowiek ustanawia właściwą relację z Bogiem i z bliźnim. Przykazania „są konkretnym wyrazem miłości, jaką człowiek winien odpowiedzieć Bogu”. To prawo, zapisane w naturalny sposób w sercu każdego człowieka, należy przyjąć i wiernie zachowywać. „Musi ono stać się regułą naszego codziennego życia”²³. Zazwyczaj komentując tę perykopę, podkreśla się szczególne wymagania wobec bogatego młodzieńca. Jan Paweł II zwrócił uwagę na drogę przykazań, która wielu współczesnym ludziom wydaje się trudna, ale najlepiej prowadzi do życia godnego człowieka i chrześcijanina.

Kolejny punkt papieskiego przemówienia do młodych rozpoczyna się cytatem: „Będziesz miłował Pana Boga swego...”: „Bóg rzeczywiście zasługuje, aby Go miłować z całego serca, z całej duszy i ze wszystkich sił (por. Pwt 6,5). Bóg jest jedyny, nie należy Go zatem zastępować fałszywymi bóstwami. Także do was, młodzi przyjaciele, mówi: «Ja jestem Pan, twój Bóg, który chce cię doprowadzić do pełni życia, nie stawiaj na moim miejscu niczego innego»”. Miłość, cześć i posłuszeństwo wobec prawdziwego Boga wyraża się poprzez miłość bliźniego, o czym papież mówi w następnym punkcie, zaczynającym się cytatem: „Miłuj bliźniego swego”²⁴.

W zdaniach wypowiedzianych po polsku Jan Paweł II przypomniał wcześniejsze swe nauczanie przekazane na koniec Wielkiego Jubileuszu Roku 2000: *Duc in altum! Wy płyn na głębię! Nie poddaj się zniechęceniu, jakie może rodzić kryzys relacji społecznych, twoje własne niepowodzenia w poszukiwaniu sensu codzienności czy jakiegokolwiek inne uwarunkowania współczesnego świata. Nigdy nie trać z oczu Chrystusa! Wpatruj się w ducha w Jego oblicze – oblicze wcielonego Syna Bożego, Nauczyciela, Uzdrowiciela, udręczonego Sługi Jahwe, zmartwychwstałego Pana*²⁵.

W homilii podczas Eucharystii sprawowanej w obrządku ukraińsko-bizantyjskim w środę 27 czerwca na hipodromie we Lwowie i beatyfikacji 27 męczenników oraz

s. 265–266; D.J. HARRINGTON, *The Gospel of Matthew*, (SPS 1), Collegeville, MN 1991, s. 278–281; J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, t. II, (HTKNT I,2), Freiburg – Basel – Wien 1988, s. 163–164; S. LÉGASSE, *L'appel du riche (Marc 10,17-31 et parallèles). Contribution à l'étude des fondements scripturaires de l'état religieux*, (Verbum Salutis 1), Paris 1966. Na temat właściwego rozumienia dawnego Prawa w Nowym Przymierzu por. mój artykuł: *Dopóki niebo i ziemia nie przemienią, ani jedna jota, ani jedna kreska nie zmieni się w Prawie, aż się wszystko spełni (Mt 5,18)*, w: W. CHROSTOWSKI (red.) *Pan moim światłem (Ps 27,1). Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Jerzego Chmiela w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa 2000, s. 148–158.

²³ OsRomPol, s. 27.

²⁴ OsRomPol, s. 31. Na temat przykazania miłości wg Pwt por. S. ŁACH, *Księga Powtórzonego Prawa. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, (PSST II,3), Poznań – Warszawa 1971, s. 143–144; D.L. CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1–11*, (WBC 6A), Waco, TX 1991, s. 111; M. WEINFELD, *Deuteronomy 1–11. A New Translation with Introduction and Commentary*, (AB 5), New York – London – Toronto – Sydney – Auckland 1991, s. 338–340. Przykazanie miłości bliźniego jak siebie samego jest w Kpł 19,8, czego nie zaznaczono w opublikowanym tekście papieskich wypowiedzi.

²⁵ OsRomPol, s. 32.

Jozafaty Michaliny Hordaszewskiej Ojciec Święty cytował słowa Jezusa z Ewangelii św. Jana: „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich” (J 15,13), spełnione poprzez męczeństwo ukraińskich greckokatolickich świadków wiary, mężczyzn i kobiet. Ten sam cytat rozpoczął też punkt 6. homilii ze słowami: „Męczennicy, którzy dziś zostaną beatyfikowani, szli za Dobrym Pasterzem aż do końca”²⁶. Przykazania Dekalogu znajdują najwspanialsze wypełnienie w miłości Chrystusa, Wcielonego Syna Bożego, naśladowanej przez Jego uczniów.

W punkcie 2. homilii Jan Paweł II powiedział: „Podobnie jak ziarno zboża wpadłszy w ziemię, obumiera, aby dać życie kłosowi (por. J 12,24), tak i oni złożyli w ofierze swoje życie, aby Boża niwa obrodziła obficie nowym zniwem”²⁷. Ofiara wydaje obfite plony, gdy jest złożona razem z Chrystusem, w Jego Kościele. Papież powiedział także: „W ich zmaganiach z tajemnicą zła zajaśniała – mimo ludzkich ułomności – moc wiary i łaski Chrystusa (por. 2 Kor 12,9-10)”²⁸. Podobnie jak moc Apostoła Narodów, mimo ludzkiej słabości, wydała błogosławione owoce, tak wytrwałość męczenników ukraińskich wskazuje drogę życia i jedności współczesnym chrześcijanom.

Podczas ceremonii pożegnalnej na międzynarodowym lotnisku we Lwowie Jan Paweł zwrócił się do żegnających go tłumów, nawiązując do zdań z Apokalipsy, Pierwszego Listu św. Pawła do Koryntian i Drugiego Listu do Tesaloniczan:

Dziękuję wam, drodzy bracia i siostry, którzy jesteście częścią tej wspólnoty chrześcijańskiej „wiernej aż do śmierci” (por. Ap 2,10). Od dawna pragnąłem okazać wam podziw i uznanie dla bohaterskiego świadectwa, jakie złożyliście podczas długiej zimy prześladowań w minionym stuleciu. Dziękuję za modlitwy i za długie przygotowanie duchowe, którymi poprzedziliście spotkanie z Następcą Piotra, aby on umocnił was w wierze i pomógł żyć w braterskiej miłości, która „wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma” (1 Kor 13,7)²⁹.

²⁶ OsRomPol, s. 33–34. Na temat Chrystusowego rozumienia przykazania miłości por. L. STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, s. 327–328; S. MĘDALA, *Ewangelia według świętego Jana, rozdziały 13–21*, s. 118n; R.E. BROWN, *The Gospel according to John XIII–XXI*, s. 664, 682; R. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, cz. 3, s. 124–125; H. VAN DEN BUSSCHE, *The Gospel of John*, s. 426–428; F.J. MOLONEY, *The Gospel of John*, s. 424–426; B. KL'USKA, *Uczeń ikoną Chrystusa*, s. 254n.

²⁷ OsRomPol, s. 33. Na temat porównania ofiary z życia do ziarna wrzuconego w ziemię por. L. STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, s. 289; S. MĘDALA, *Ewangelia według świętego Jana, rozdziały 1–12*, s. 864; R.E. BROWN, *The Gospel according to John I–XII*, s. 467, 471–473; R. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, cz. 2, (HTKNT IV.2), Freiburg – Basel – Wien 1977², s. 480–481; H. VAN DEN BUSSCHE, *The Gospel of John*, s. 359–361.

²⁸ OsRomPol, s. 33. Por. E. DĄBROWSKI, *Listy do Koryntian. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT VII), Poznań 1965, s. 476–477; K. PRÜMM, *Diakonia Pneumatosis. Theologische Auslegung des Zweiten Korintherbriefes*, t. I, Rom – Freiburg – Wien 1967, s. 670–676; V.P. FURNISH, *II Corinthians. Translated with Introduction, Notes, and Commentary*, (AB 32A), Garden City, NY 1984, s. 546–552; R.P. MARTIN, *2 Corinthians*, (WBC 40), Dallas 1991, s. 418–424.

²⁹ OsRomPol, s. 39. Wytrwanie do końca jest owocem łaski Bożej i gorliwej miłości. Por. A. JAN-KOWSKI, *Apokalipsa św. Jana. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT XII), Poznań 1959, s. 150; M. WOJCIECHOWSKI, *Apokalipsa świętego Jana. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, (NKB.

Wszystkich ogarniam modlitwą i do wszystkich kieruję życzenie zawarte w słowach, którymi apostoł Paweł błogosławił chrześcijan w Tesalonikach: „Pan pokoju niech was obdarzy pokojem zawsze i na wszelki sposób” (2 Tes 3,16)³⁰.

4 VII podczas audiencji generalnej w Rzymie po powrocie z Ukrainy w Rzymie 4 VII Jan Paweł II powiedział m.in.: „Jej to [młodzieży] – nadziei Kościoła i społeczeństwa – wskazałem Chrystusa, bo tylko Chrystus ma «słowa życia wiecznego» (J 6,68). Symbolicznie powierzyłem «młodej» Ukrainie Boże prawo zawarte w Dekalogu jako nieodzowny kompas wskazujący drogę, przestrzegając ją przed ułudami fałszywego dobrobytu materialnego i przed pokusą uchylania się od swoich powinności”³¹.

Kronika podróży przytacza wcześniejszą wypowiedź Papieża z audiencji 20 VI: „Pragnę ... posłuszny słowom Chrystusa: «aby wszyscy stanowili jedno» (J 17,21), dać nowy impuls działalności ekumenicznej”³². Do tego wersetu wielokrotnie nawiązywał podczas pielgrzymki: w rozważaniu przed modlitwą „Anioł Pański” w Kijowie 24 czerwca; podczas spotkania z przedstawicielami Wszzechukraińskiej Rady Kościołów i Organizacji Religijnych w kijowskiej Filharmonii Narodowej tegoż dnia wieczorem, w homilii podczas Eucharystii sprawowanej w obrządku ukraińskobizantyjskim na lotnisku „Czajka” w Kijowie 25 czerwca.

Fragmety homilii, które zostały przypomniane w naszym opracowaniu, pokazują, w jaki sposób Jan Paweł II odczytywał Pismo Święte i przekazywał jego naukę Ludowi Bożemu³³. Jego słowo umacniało słuchających, pobudzało wierzących do wytrwałej gorliwości i optymizmu, a innym ludziom przypominało podstawowe

NT XX), Częstochowa 2012, s. 138n; W.J. HARRINGTON, *Revelation*, (SPS 16), Collegeville, MN 1993, s. 59n; E. DĄBROWSKI, *Listy do Koryntian*, s. 258–260; M. ROSIK, *Pierwszy List do Koryntian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, (NKB.NT VII), Częstochowa 2009, s. 435; C.K. BARRETT, *A Commentary on the First Epistle to the Corinthians*, (Black's New Testament Commentaries), London 1973², s. 304–305.

³⁰ OsRomPol, s. 40. Życzenia z błogosławieństwa kończącego List wyrażają to, czego bardzo potrzebują współcześni chrześcijanie i wszyscy ludzie. Por. J. STĘPIEŃ, *Listy do Tesaloniczan i Pasterskie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT IX), Poznań – Warszawa 1979, s. 329; E.J. RICHARD, *First and Second Thessalonians*, (SPS 11), Collegeville, MN 1995, s. 384–365, 392–393; M. BEDNARZ, *1–2 List do Tesaloniczan. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, (NKB.NT XIII), Częstochowa 2007, s. 598–600.

³¹ OsRomPol, s. 11.

³² *Tamże*.

³³ Na temat interpretacji Biblii w tekstach i wypowiedziach Wielkiego Papieża pisano m.in. w dziele zbiorowym: W. CHROSTOWSKI (red.) *Joannes Paulus II – in memoriam. Księga Pamiątkowa Stowarzyszenia Bibliistów Polskich ku czci Ojca Świętego Jana Pawła II*, Warszawa 2006. W związku z problematyką omawianą na Ukrainie warto zwrócić uwagę szczególnie na artykuły: C. KORZEC, „*Chrystus tak rozmawia z młodym człowiekiem*” – *Jan Paweł II aktualizuje Ewangelię młodym*, s. 166–184; J. KUDASIEWICZ, *Chrystocentryczna hermeneutyka biblijna Jana Pawła II*, s. 207–224; J.B. ŁACH, *Wybrane aspekty antropologii i podmiotowości człowieka w świetle nauczania Jana Pawła II na temat Rdz 2*, s. 246–260; S. WRONKA, *Od słowa do rzeczywistości – Jana Pawła II integralna lektura Biblii*, s. 425–456.

ogólnoludzkie wartości, niezbywalną godność człowieka i skłaniało ich do zastanowienia się nad sensem życia.

Biblical references (fundaments) of the teaching of John Paul II in Ukraine 23–27 June 2001

SUMMARY

The most important themes of the teaching of John Paul II in Ukraine and his biblical fundaments were: Jesus Christ is the Way, the Truth and the Life (Jn. 14:6); God is love (1 Jn. 4:16[10.14]); dignity of human person (Gn. 1:26-27); Decalogue (Ex. 20:1-18; Mt. 19:16-17); John the Baptist (Mt. 3:3 par.; Ac. 13:25; Ps. 139); to be the light of the nations (Is. 49:6); appurtenance to Christ (Jn. 3:29); unity (Jn. 17:21-23; Ep. 4:1-4); peace (1 Th. 5:23; 2 Th. 3:16); sanctity (RM. 12:10); vocation and authority of the Apostles (Jn. 20:21-23; Ac. 2:3.6.11); Mary Servant of the Lord (Lc. 1:38 Jn. 2:4-5); faith in the Jesus Christ Son of God (Mt. 16:15-16) giving bread and life (Jn. 6:58.68); love of God and neighbours (Dt. 6:5; Jn. 15:13; 12:24; 2 Co. 12:9-10); faithfulness, hope, perseverance (Rv. 2:10; 1 Co. 13:7).

Słowa kluczowe: wiara, miłość, ufność, jedność, przynależność do Chrystusa, przykazania.
Keywords: faith, love, hope, unity, appurtenance to Christ, Decalogue.

Biblical references from *The New Jerusalem Bible*, Garden City, New York 1985.